

Wir unterstützen die Region,
weil wir ein Teil von ihr sind.

 Nord \approx Ostsee
Sparkasse

Ob in der Stadt oder auf dem Land: Wir tragen dazu bei, die Lebensqualität dort zu sichern, wo die Menschen leben und arbeiten. Wir unterstützen daher auch Freizeitaktivitäten.
Nord-Ostsee-Radweg – gesponsert von der Nord-Ostsee Sparkasse.

Grænseruten

Nordsø-Østersø-Ruten

En cykelguide over det dansk-tyske grænseland

Signaturforklaring	
Nordsø-Østersø-Ruten	2
Grænseruten	3
Højer-Rudbøl	4-9
Vidå Sluse, Højer Sluse	4
Højer	6
Siltøft, Rodenäs, Rosenkranz, Rudbøl	8
Rudbøl-Ellhöft	10-15
Møgeltønder	11
Møgeltønder, Gallehus, Tønder	12
Ubjerg, Aventoft, Süderlügum, Ellhöft	14
Ellhöft-Weesby	16-21
Schwarzberger Moor, Westre, Ladelund	17
Ladelund, Rens, Bögelhuus, Weesby	20
Weesby-Padborg	22-27
Weesby, Medelby, Jardelund	23
Jardelund, Sofiedal, Fårhus, Frøslev,	24
Vilmkær, Handewitt, Padborg	26
Padborg-Flensburg	28-34
Bov, Niehuus	29
Kruså, Kupfermühle, Wassersleben, Flensburg	30
Trafiktips	35
Forslag til rundture	36
Overnatningssteder	38
Service & Info	43

Udgiver:

Guidebog til Grænseruten og Nordsø-Østersø-Ruten
 © Region Sydøst- og Sønderjyllands Turismeudviklingsselskab
 H.P. Hanssens Gade 5

DK-6200 Aabenraa

Medudgiver: Sønderjyllands Amt, Stadt Flensburg.

Kort: (1:100.000) © Kort og Matrikelstyrelsen 2005

Fotos: Gorm Casper; Archiv; Dansk Generalsekretariat, Flensburg; Bach fotografi;
 M. Bjarnhof; J. Sommer; C. van Roeden; S. Lauridsen;

Redaktion: Turist Marketing Sønderjylland

Grafisk Produktion og Print: Grafisk Forum Horsens A/S

Cykelguiden er støttet med tilskud fra tips- og lottomidler til friluftslivet.

Nordsø-Østersø-Ruten er støttet af Nord-Ostsee Sparkasse

Projektet Grænseruten er støttet af
 Interreg IIIA-midler af den Europæiske Union.

www.graenseruten.dk

www.nord-ostsee-radweg.com

Signaturforklaring

Kro	
Cykelsmed	
Cykeludlejning	
Købmand	
Station	
Off. toiletter	
Rasteplads	
Rasteplads med cykelhytte	
Svømmehal	
Friluftsbad	
Hotel og kro	
Vandrerhjem	
Camping	
Naturlejrplads	
Parkeringsplads	
Afstand (km) afrundet	
Stærkt trafikeret vej	
Stigning	
Naturinformation	
Turistinformation	

AKTIV
KULTUR
MUSEUM
NATUR
SIGHTSEEING

Nordsø-Østersø-Ruten:

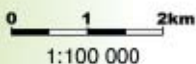
	Asfalt	Grus-/skovvej

Grænseruten:

	Asfalt	Grus-/skovvej

Nationalrute 8:

	Asfalt	Grus-/skovvej

Nordsø-Østersø-Ruten

Den 66 km lange Nordsø-Østersø-Rute, byder på en attraktiv og tydeligt markeret cykelrute med mange kombinationsmuligheder.

Nordsø-Østersø-Ruten er 'ekspresruten' mellem de to have og den ideelle forbindelse til andre fjerncykelruter i regionen. Ruten krydser både Grænserruten, Nordsørruten, Hærvejen, den danske nationale cykelrute 8 samt den danske og den tyske Østersøroute.

Langs Nordsø-Østersø-Ruten er der rige muligheder for specielle oplevelser i naturen og kulturen. Du kommer bl.a. forbi Nolde Museet, indlandsklitterne i Süderlügum, KZ-mindestedet i Ladelund og Kruså Tunneldal.

Denne turguide er tænkt som inspiration til en oplevelsesrig cykeltur på Grænserruten samt vigtig information i forbindelse med planlægningen af cykelturen.

Kombinerer du Grænserruten, Nordsø-Østersø-Ruten og den danske nationalcykelrute 8 med hinanden, får du et utal af muligheder for både genveje og rundture. På den måde kan du tilrettelægge din helt egen grænseoplevelse!

Se mere om rundture under afsnittet 'Forslag til rundture'.

Grænseruten

Ta' på opdagelse i grænselandet!

Grænseruten er en 130 kilometer lang tema-cykelrute, hvor kulturhistorien omkring den dansk-tyske grænse bliver levende! Vor tids grænseforløb er resultatet af folkeafstemningen i 1920, og i over 80 år har denne grænse været en vigtig del af regionen – indtil Schengen-aftalen trådte i kraft i marts 2001. Derefter begyndte grænsen langsomt at fortone sig i landskabet.

Grænseruten, som strækker sig fra Vadehavet til Flensborg Fjord, krydser den historiske grænse 13 steder. På din tur ad idylliske veje på Grænseruten kan du bl.a. opleve mange seværdigheder og marskens vidder, indlandsklitter og Kruså Tunneldal fra istiden.

Langs Grænseruten er der blevet oprettet nye rastepladser med overdækkede cykelhytter, og der er sat 40 informationstavler op med grænseegnens historie(r) – underholdende fortalt og relateret til stedet.

Her opdager du sjove og mærkelige ting om grænselandet: Du lærer om bl.a. grænselandets tre traditionelle mindretal og dets fem sprog, og du får et indblik i det specielle ved at bo ved grænsen.

Rastepads Weesby

Oplev naturen og kulturhistorien i grænseregionen – på Grænseruten!

Vidå Sluse, Højer Sluse

En let vind fra vest blæser skyerne ind over land. Frisk havluft puster nyt liv i krop og sjæl.

Det langstrakte dige præger horisonten og et imponerende bygningsværk - **Vidå-Slusen** - påkalder sig opmærksomheden. Du er på Vestkysten!

Her begynder – eller slutter – Grænseruten.

Det er her Danmarks tredjestørste å – Vidåen – via Vidå-Slusen, som blev indviet i 1980, løber gennem Nordsødiget og ud i Vadehavet.

Fra digekammen er der en fantastisk udsigt over Vadehavet, faktisk kan man se helt ud til de to øer Sild og Rømø. I **Tøndermarskens Naturcenter**, der ligger lige ved Slusen, finder du mange flere oplysninger om dette specielle landskab: Marsken, om dens natur og dens enorme fuglerigdom.

Bortset fra digerne og ganske få andre forhøjninger er landskabet her helt fladt. Så godt som intet forstyrrer udsynet til horisonten.

På vestsiden af den gamle **Højer-Sluse** fra 1861 ser man årsagen til, at et nyt fordige blev påbegyndt i dansk-tysk samarbejde i 1977, nemlig den øverste markering på stormflodssøjlen.

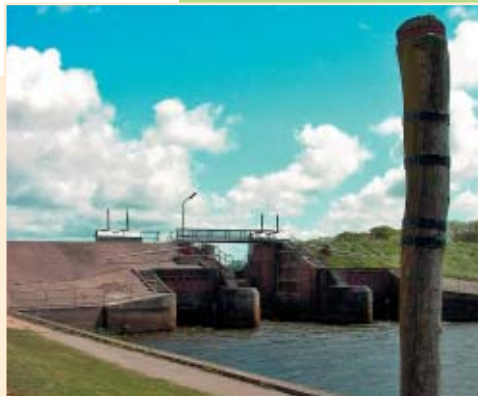
→ Rudbøl

Den er beviset på højeste vandstand ved stormfloden 1976! Med det nye dige er marsklandet beskyttet mod havet og oversvømmelserne, men prisen er, at der ikke længere er direkte adgang til havet.

Vidå Sluse

Højer Sluse er et symbol på Højers søfartshistorie, som i sammenligning med sin moderne afløser nærmest får et lidt romantisk skær. Tidligere var den sikre havn bag slusen en handelshavn med en anseelig aktivitet. Havnen har også spillet en rolle i et ganske særligt kapitel i dansk-tysk historie; frem til åbningen af Hindenburgdæmningen (mellem Klanxbüll og Sild) i 1927 blev kurgæster til søbadene på Sild transporteret til og fra øen med damper via Højer. Kurbadene sørgede allerede før det forrige århundredeskifte for levende trafik, og der kørte sågar ekstratog fra Hamborg direkte til kajen ved Slusen. Da Sønderjylland i 1920 blev dansk, blev passagervognene plomberet ved grænsen og åbnet igen i Højer. Det skete for at spare de rejsende for dobbelt toldkontrol.

Højer Sluse med stormflodssøjlen

Øst for slusen er der et lille friluftsmuseum, der fortæller om lokalbefolkningens hverdag på den tid. Udstillingen **"Bådfolk ved Vidåen"** giver et godt indblik i deres dagligliv og arbejde. Det var et hårdt liv at være fisker på Vidåen og på Rudbøl Sø.

I dag bruges åen og søen til helt andre formål. Mange fritidssejlere og sportsfiskere nyder roen og idyllen i den lille havn i dette idylliske hjørne af Danmark – langt fra hverdagens pligter.

Bådfolk ved Vidåen

Afstikker fra ruten (2,5 km):

Få kilometer nord for slusen byder naturen på et fuldstændigt anderledes og uventet billede. Man når dertil ad en cykelsti langs diget.

Pludseligt ophører diget og kysten hæver sig i en klint,

Emmerlev Klev. Herfra er der en flot udsigt...

og overraskende nok for folk, der ikke kender området – er her også et stykke sandstrand!

Emmerlev Klev

Cykler du videre ad Grænserruten, kommer du til det idylliske **Højer**. Her findes Danmarks eneste stråttækte rådhus, her er smukke huse, mange kunsthåndværkere, som for eksempel **Højer Lys** (Havnevej 2), hvor man selv kan prøve at dryppe lys.

Små kringledede gader gør en rundtur gennem Højer til en sjov oplevelse, og der er masser at se på, bl.a. nogle seværdige gamle bondegårde og den historiske kirke, St. Peder Kirke.

Engang var Højer stærkt tyskpræget, og indbyggerne levede af fiskeri, (sø)handel, håndværk, industri og af at bygge diger.

I den gamle **Højer Mølle** med dens velbevarede mølleinventar finder du i Mølle og Marskmuseum mange flere oplysninger om diger, stormfloder og om marsken. Den maleriske træ-vindmølle er en af de højeste

St. Peder Kirke

(se kort på side 4)

svik-hollændermøller i Nordeuropa, bygget i 1857, og fra møllens omgang har man en flot udsigt over byen og oplandet. Højer er desuden berømt for et meget specielt naturfænomen, Sort Sol. Hvert forår og efterår samles tusindvis af stære i store flokke i skumringen over marsken. De leder efter et sted at slå sig ned for natten, og i deres søgen på overnatningstedet antager flokken uendeligt mange formationer, nogle af dem kuglerunde – deraf navnet sort sol – andre ligner flyvende tæpper. Nogle gange fordi flokken skifter retning, andre gange fordi rovfugle har udset sig flokken til middag.

Højer Mølle

Trøjborg Slotsruin

Afstikker fra ruten (9 km):

Har man tid til en lidt speciel afstikker fra Grænserruten, er **Trøjborg** Slotsruin ved Visby et must. Trøjborg blev opført som renæssance-slot med dobbelt vandgrav i 1580, men blev desværre senere for en stor dels vedkommende revet ned i 1854. Informationstavlerne ved ruinen, fortæller mere om slottets historie.

Siltoft, Rickelsbüller Koog, Rodenäs, Rosenkranz,

Ved **Siltoft** fører Grænseruten dig over Danmarks vestligste grænseovergang, som på den tyske side hedder **Norddeich**. Grænseovergangen har, så længe den har eksisteret,

givet anledning til en del ærgrelse. Ikke kun for de første gendamer, der blev strafforflyttet på vagttjeneste i denne "udørk", men også dens direkte nabo igennem mange år, bonden Broder P., havde megen "fomøjelse" af den. Hans gård lå nemlig på den danske side af grænsen, men udkørslen fra gården mandede ud i en vej på den tyske side af

grænsen. Derfor måtte han, hver gang han forlod gårdspladsen for at køre ud på sine marker, et smut til Tyskland, og passere grænsen til Danmark. Dengang skulle grænsebommen altid være aflåst, og da grænseovergangen ikke var konstant bevogtet, havde de lokale egen nøgle til bommen. Altså måtte Broder P. for at komme ud på sine marker, stige ud af traktoren, låse op, køre over, gå tilbage og lukke og låse efter sig. Opfindsom som han var, fandt han dog snart en måde at løse problemet på - med en høtyv åbnede han bommen, men han fik den ikke altid lukket efter sig. Og det havde næsten kostet ham - og hans naboer - muligheden for at passere grænsen, for gendamerne ville låse bommen permanent. I stedet fandt man en rigtig god løsning, grænsebommen blev udstyret med lidt elektronik og Broder P. med en fjernbetjening. Han åbnede bommen, og den lukkede automatisk efter ham.

Fra **Siltoft/Norddeich** kan man også cykle ud til **Naturinformation Rickelsbüller Koog** i det aller nordvestligste hjørne af Tyskland. Kogen er et eldorado for fugleinteresserede og naturelskere. Det over 500 ha store naturbeskyttelsesområde er ynglested for mange sjældne fugle, som til dels kan ses fra et særdeles velplaceret **observationskijul**. Dette gør naturoplevelsen til noget helt specielt. Og her har også **Nordsø-Østersø-Ruten** (Nord-Ostsee-Radweg) sit udgangspunkt.

Rickelsbüller Koog

Nordsø-Østersø-Ruten følges mod øst og helt hen til Rosenkranz parallelt med Grænseruten.

Ved Dreisprung kommer du forbi en af grænsehistoriens specielle skuepladser:

Her, lidt nord for **Rodenäs**, levede Carsten A. i 1930'erne bogstaveligt talt på grænsen: Hans hus lå i Tyskland, mens en del af hans have lå i Danmark. Carsten var kommunist, og efter Hitlers magtovertagelse i 1933 hjalp han mange af Hitler-regimets modstandere til at flygte over grænsen. Han lukkede dem ind ad fordøren, og om natten viste han dem, i hvilken retning de skulle gå for at nå til nærmeste landsby i Danmark. Også efter krigens afslutning blev hans hus brugt til ulovlig grænsepassage. Denne gang var det ingen ringere end senere forbundspræsident Gustav Heinemann, der skulle deltage i en konference i København, men i mangel af gyldig passerseddel fra den britiske besættelsesmagt måtte ty til Carstens private grænseovergang.

Rudbøl (se kort på side 4)

I **Rodenäs** fører Grænseruten forbi en seværdig senromansk kirke med separat klokketårn. Den ligger mellem bydelene Neudorf og Oldorf. Dele af kirken stammer fra Rickelsbüll kirke, der blev skyllet væk under stormfloden i 1615.

Også i dag er Vestkysten præget af stormflodernes enorme ødelæggende kraft, og et af de områder, der er specielle i den sammenhæng, er den gamle Wiedingharder Koog, som du nu er kommet til. Kogen var den første ved Nordsødkysten, som var beskyttet af et ringdige, som blev færdigbygget i 1436. **'Deich- und Sielmuseum'** i Neukirchen. fortæller dette og om digernes historie.

Har man lyst til afveksling, kan man ikke så langt herfra kigge forbi **Kulturzentrum Charlottenhof** i Osterklanxbüll. Kulturcentret byder på en lang række arrangementer af forskellig slags. Hvad der er på programmet p.t. oplyses på telefon: +49 4668 92100.

Ved **grænseovergangen Rudbøl/Rosenkranz** oplever du Europas vist nok mærkeligste grænseforløb. På en strækning på godt 130 meter forløber grænsen midt ned gennem gaden; på østsiden af gaden bor folk i Tyskland, på vestsiden bor de i Danmark. Ikke så få turister har igennem tiderne taget billeder af sig selv og deres rejsefæller midt på gaden med et ben i hvert land.

På dette sted indbyder det idylliske område ved Rudbøl Sø til et hvil, inden turen går videre.

Rodenäs kirke

Rudbøl grænseovergang

Grænsesten i Rosenkranz

- Nolde Museum **M**
- Pumpestation Verilath **K**
- Møgeltønder **S**
- Schackenborg Slot **S**
- Guldhornsstenene **S**
- Zeppelinmuseum **M**
- Tønder (Kunst-) Museum **M**
- Drøshes Hus **K**
- Ubjerg **S**
- Grænselandsmuseum **M**
- Aventoft Flyveplads **A**
- Indlandsklitter v. Süderløgum **N**
- Windmill-Climbing (68 m) **A**

Rudbøl ↔ Ellhöft

Mellem **Rudbøl** og **Møgeltønder** fører Grænseruten stadig over det vide, flade marskland. Men undervejs kommer du forbi et større antal gårde, som er bygget på værfter i marsklands-kabet. Værfter er menneskeskabte forhøjninger - eller husbakker - og var vadehavsboernes måde at sikre sig mod oversvømmelser. Mod syd ligger det gamle dige ved Magisterkog. Her boede Emil Nolde, som regnes for en af det 20. århundredes førende ekspressionister, fra 1916 og frem til 1927. En stor del af året var store dele af landskabet oversvømmet af Vidåen, men afvandingen af marsken fratog ham dette smukke panorama, som han elskede så højt. Da hverken hans protester eller hans forslag

til alternative kunne forhindre gennemførelsen af afvandingsprojektet, og det amfibiske landskab nord for grænsen, forsvandt, flyttede han syd for grænsen. Men heller ikke her var glæden over panoramaet permanent. I 1933 blev afvandingen af marsken syd for grænsen indledt med opførelsen af pumpestationen Verlath ved Aventofter Landstrasse i Rosenkranz.

Pumpestation Verlath

Nolde
Museum

Vil du vide mere om Emil Nolde, følger du **Nordsø-Østersø-Ruten**, der fører dig til **Nolde Museet** lidt syd for Rosenkranz. Museet er det hus, han selv tegnede og lod bygge på husbakken **Seebüll**. Det tog ti år at færdiggøre boligen og atelieret, og Nolde boede her frem til sin død i 1956. Den egensindige, borglignende bygning af rød-violette sten er omgivet af en pragtfuld blomsterhave, og den hæver sig næsten majestætisk op over det lave, storslåede marsklandskab. Huset har bevaret sin oprindelige atmosfære, og det giver den besøgende mere en fornemmelse af at besøge i et atelier end af et egentligt museumsbesøg. Udstillingerne af Noldes malerier, akvareller, grafik og kunsthåndværk skifter hvert år, og giver således et godt indblik i Noldes kunstneriske produktion.

Møgeltønder

Vest for Tønder ligger den maleriske landsby **Møgeltønder** med Danmarks smukkeste landsbygade og **Schackenberg Slot** fra 1664. Slottet var i over 300 år i Greverne Schacks eje, men blev i 1993 overdraget til Prins Joachim, der i dag bor og driver landbrug på ejendommen. Om sommeren er der mulighed for at komme på guidede ture gennem slotshaven. Også landsbyens 800 år gamle St. Nikolaj Kirke er et besøg værd. Kirken har foruden Danmarks ældste landsbykirkeorgel også smukke freskomalerier og inventar fra både renæssancen og middelalderen.

Møgeltønder
Slotsgade

Schackenberg Slot

På Grænseruten kommer du igennem meget forskelligartede områder af byen. Den sydlige ende er landsbyens egentlige bondelandsby med fribøndernes gamle stråtækte gårde. Mange af disse lave huse i frisisk byggestil stammer fra

det 17. århundrede, mens den brostensbelagte Slotsgade i landsbyens centrum giver et helt andet indtryk. Her i disse meget ensartede huse boede ansatte på det gods, der hører til Schackenborg Slot, som oprindeligt hed Møgeltønderhus. Engang lå **Møgeltønder** som en dansk enklave mellem de tyskprægede byer Højer og Tønder. Her gjaldt kongerigets love og ikke – som det var tilfældet for nabobyerne – hertugdømmet Slesvigs love, eksempelvis herskede der ytringsfrihed i Møgeltønder, mens Tønder stadig var underlagt censur.

Tønder, Vestergade

Tønder, marsklandets "hovedstad", har alle dage været en driftig handelsby, og har siden 1243 haft købstadsrettigheder. I middelalderen og under renæssancen havde Tønder stor betydning som havneby og handelsplads for heste- og kreaturhandel. Men havnen sandede med tiden til og måtte til sidst opgives helt. I det 18. århundrede blev Tønder berømt over hele verden for sine fine kniplinger. Over 12.000 kvinder og piger i og omkring Tønder arbejdede med at fremstille det fine tekstilhåndværk, og de rige handlende lod opføre patricierhuse, som man stadig kan beundre i byens centrum. Tønder er stadig kniplingernes by; hvert tredje år holdes der kniplingsfestival med op imod 700 deltagere.

Tønder er også vidt berømt for sin internationale folkfestival – Tønder Festival – den største af sin art i Skandinavien – og for sine spændende museer. På det kulturhistoriske **Tønder Museum** (Kongevej 51-55) vises bl.a. en stor samling bordsølv fra lokale sølvmede, kniplinger, møbler og hollandske fliser, mens **Sønderjyllands Kunstmuseum**, som er bygget i direkte forbindelse med Tønder Museum, er landsdelens hovedmuseum for kunst. **Drøhses Hus** i Storegade 14 (gågaden) er en underafdelingen af Tønder Museum og viser kniplinger, møbler og fajance.

Afstikker fra ruten (2 km):

I **Gallehus** – på Guldhornsvej - nord for Møgeltønder er findestedet for de berømte Guldhorn markeret. De to guldhorn vejede ca. 3 kg hver og blev fundet med godt 100 års mellemrum, nemlig i 1639 og 1734. **Guldhornene** var fremstillet af rent guld og er dateret tilbage til 400 år e. Kr., men dateringen er behæftet med nogen usikkerhed, da de originale guldhorn i 1802 blev stjålet fra det kongelige kunstkammer og smeltet om. På Tønder Museum er guldhornene udstillet i kopi.

Mindesten i Gallehus

Tønder (se kort på side 10)

Nord for Tønder finder du på **Zeppelinmuseet** (Gasværksvej 1) en lidt usædvanlig udstilling af diverse fund, fotos og rekonstruktioner, der tilsammen fortæller historien om den største tyske marineluftskisbase i Nordeuropa, som lå her i årene 1914-1920. Her finder du også en udstilling, der fortæller om den danske Garnison, der havde til huse her fra 1920 til 1936. Udstillingerne er kun åbne lørdag og søndag.

Sydvest for Tønder ved grænseovergangen i Sød finder du et fint lille privatejet museum; **Grænselandsmuseet** på Sønderløgum Landevej 9 (åbent lørdag og søndag). Her giver en omhyggeligt sammensat udstilling indblik i grænsekontrol, grænsehistorie og den tyske besættelse i april 1940.

Zeppelin Museum

Tønder, Uldgade

Tønder er i dag – selvom byens historie, kultur og erhverv har været stærkt tysk præget og haft stærke kultur- og handelsforbindelser mod syd - umiskendeligt en dansk handelsby. Skole- og kirkesproget var tysk, og ved folkeafstemningen om det nationale tilhørsforhold i 1920 stemte godt 75 % af indbyggerne for Tyskland. Tilsvarende stor var skuffelsen, da grænsen så alligevel blev fastlagt syd om Tønder. Alligevel levede tyske og danske i fredelig sameksistens, indtil Hitler overtog magten i Tyskland.

Under naziregimet blev omgangstonen hårdere, og også i efterkrigsårene var forholdet mellem tyskere og danskere problematisk. I 50'erne løstes der igen op for problemerne, og det tyske mindretals kulturelle liv fik igen plads i Tønder. I dag findes der også tyske institutioner i Tønder, såsom skole, børnehaver og bibliotek. Desuden er der en tysk menighed og adskillige tyske foreninger. Stridsøksen er begravet, og danskere og tyskere lever forbilledligt side om side.

Tønder Museum

Ubjerg, Aventoft, Süderlügum,

Mellem Aventoft og Tønder hæver en lille landsby sig op over det flade landskab, **Ubjerg**. Ud over at have Danmarks ældste præstegård, den stammer fra 1675, findes der også en seværdig romansk kirke fra det 12. århundrede. Alene loftsmalerierne fra 1747 og korset fra 1525 er ubetinget et besøg værd.

Bjerremark

Lige vest for Ubjerg finder du Bjerremark, som er en imponerende marskgård, bygget i hhv. 1842 og 1872, hvor hovedfløjen blev opført. I dag er Bjerremark den sønderjyske skofabrik Ecco's kursus- og konferencecenter.

Når man cykler igennem **Aventoft** og ser på byen, skulle man ikke tro, at den oprindeligt var en fiskerby, som helt frem til 1928 lå midt i et søområde. Søerne forsvandt, da afvandingen af marsken blev indledt. Men tager man på rundtur med svævefly (**Segelflugplatz Aventoft**, Westerunterland, telefon +49 4668 590) og ser det hele lidt fra oven, kan man sagtens forestille sig søerne, som engang omkransede landsbyen. Men fiskernes problemer begyndte allerede i 1920, hvor grænsedragningen bl.a. bevirkede, at de ikke længere kunne afsætte deres fangst i Tønder.

Aventoft kirke

I dag er det, der præger landsbybilledet, kirken fra det 13. århundrede, den seværdige bykerne med de smukke stråttækte huse og ikke mindst grænsebutikkerne.

*I **Aventoft** er der i dag, som ved resten af den 69 km landegrænse, ikke mange spor af grænsekontrollen mere. Den gamle toldbygning står her dog endnu, efter den på besværlig vis blev opført efter grænsedragningen i 1920. Grunden, som den er opført på, tilhørte en landmand, som absolut ikke ønskede at sælge. Derfor blev der indledt en ekspropriationssag mod landmanden.*

I sagsbehandlingen gjorde landmandens advokat indsigelse mod ekspropriationen af grunden med den begrundelse, at skulle landmanden sælge jorden fra, ville han ikke længere kunne bruge sin mødding. Der ville simpelthen være for lidt plads til at køre hestevognen i stilling og få læsset af. Derfor blev der givet ordre til en prøve-møglørsel, hvor toldinspektøren skulle køre hestevognen og borgmesteren være vidne. Alene til dette formål blev der udarbejdet en tegning over hele grunden, hvorpå prøvekørsel både med og uden møgløs var nøjagtigt indtegnet. Men det kom aldrig så langt som til en prøvekørsel, for i mellemtiden var byggematerialerne til den nye toldbygning blevet leveret og sat af ved møddingen. Dermed endte sagen med forlig, og i 1924 blev toldbygningen opført.

Zollamt Aventoft, ca.1960

Ellhöft (se kort på side 10)

Süderlügum hører - ligesom Aventoft og Harrislee – til blandt de kommuner, der er stærkest præget af grænsehandlen.

Her gælder netop på grund af grænsehandlen andre åbningstider, og det trækker også på søndage kunder langvejs fra. Süderlügum har med sin beliggenhed ved den vestlige Oksevej alle dage været et attraktivt handelssted. Byen, som første gang er nævnt i historiske optegnelser fra 1177 – dengang som Lügum – ligger mellem marsk og hede, hvor marsken med sine fede jorder gav landmændene god indtjening, mens heden med sine lette sandjorder og hyppige sandstorme gav bønderne store problemer. Øst for Süderlügum mellem Nordsø-Østersø-Ruten og Grænserruten findes der store **sandklitter**, som giver et udmærket indblik, i hvilke sandmængder den stærke blæst flyttede rundt . Her i dette interessante naturbeskyttelsesområde er der både udsigtsplatform og mange stier, der indbyder til en tur til fods gennem indlandsklitterne.

Øst for Süderlügums indlandsklitter fører både Grænserruten og Nordsø-Østersø-Ruten gennem Süderlügum Forst (skov). Skoven er plantet i begyndelsen af forrige århundrede, og formålet var at forhindre sandflugten i området. Andre steder i det slesvigske hedeområde forekommer sandstorme stadigvæk der, hvor der ikke er levende hegn til at beskytte området mod vinderosionen.

Mellem **Ellhöft** og **Lydersholm** fører Grænserruten dig ad en meget gammel vejstrækning.

Det er så langt ude, at du næsten kommer til at føle dig som i ingenmandsland. I horisonten kan du se de store moderne vindmøller snurre rundt i den uophørlige vind. Der er i øvrigt mulighed for at prøve ”**Windmill-climbing**” (Windpark Ellhöft, telefon +49 4663 7299). Lige nu kan du nærmest høre stilheden... og gruset knasen under cyklens dæk.

Süderlügum

Indlandsklitter ved Süderlügum

Windpark Ellhöft

Ellhöft ↔ Weesby

Vindtved grænseovergang

Grænseovergangen **Vindtved** passerer du næsten ubemærket. Før stod der her to små gendarmhuse, hvorfra grænsen blev bevogtet – eller gendarmene spillede skat med de lokale. De er væk nu. Her ved denne grænseovergang levede folk og grænsegendarmere, som oftest boede i landsbyen, i fordragelighed og hjælp hinanden. Således var det ikke uvant at se grænsegendarmen og hans familie som høstarbejdere; toldere kneb af og til det ene øje i, og landsbyboerne gav af og til et tip, når ”mistænkelige” personer nærmede sig grænsen.

Afstikker fra ruten (1,5 km) (se kortet side 18)

For dem, som finder slotsruiner interessante, er en afstikker til **slotsruiner Grøngård** (Lyderholmvej 3) at anbefale. Her finder man fundamentet af Hertug Hans den Ældres jagtslot. Det blev bygget i 1570 og ligger bag den storslåede landbrugsejendom Grøngård. Ruinen og slotsgraven er næsten skjult af græsset. På Tønder Museum findes en model af jagtslottet.

Grøngård slotsfundament

Afstikker fra ruten (8,5 km) (se kortet side 18)

Skulle du allerede have besluttet dig for at tage en afstikker fra ruten og køre nord på, så er Nolde sikkert en rundtur værd for kulturinteresserede. Nolde ligger mellem Jejsing og Bylderup-Bov, her blev den verdensberømte maler Emil Nolde født den 7. august 1867. Oprindeligt hed han Hans Emil Hansen, men i 1904 antog han sit fødesteds navn som efternavn. Hans fødested og barndomshjem brændte ned i 1943, men en mindetavle på stedet markerer Emil Noldes fødested.

(se kort side 18)

Schwarzberger Moor, Westre, Ladelund

Langs Grænserruten er der anlagt ti rasteplasser særligt til Grænserrutens brugere. En af disse ligger i et særligt naturbeskyttelsesområde nord for Westre kommune, nemlig i **Schwarzberg Mose**. Her kan man sidde i den nyopførte hytte og nyde sin medbragte mad, mens man nyder udsigten til skoven og over den 9 ha store højmosé midt i indlandsklitterne.

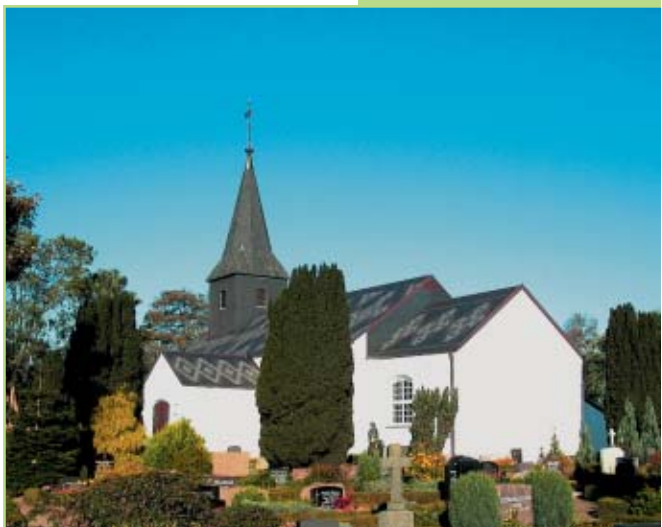
Schwarzberg Mose

På en af informationstavlerne, der hele vejen langs ruten fortæller grænsehistorier, finder du her historien om Adolf Tysker, som egentlig hed Adolf Ewertsen. Øgenavnet fik han, fordi han før grænsedragningen boede i Lydersholm, men ikke ville være dansk statsborger. Og da Lydersholm blev dansk i 1920, pakkede han sine sager og

flyttede ned på den tyske side af grænsen. Han boede i en jordhule sammen med en ko og nogle får, for han havde ikke penge til et hus. Ikke så få mennesker på begge sider af grænsen flyttede efter grænsedragningen over på den anden side, alene for at forblive enten danske eller tyske.

Mellem de idylliske landsbyer **Westre** og **Ladelund** følger Grænserruten og Nordsø-Østersø-Ruten igen ad. Her finder du efter mange kilometer gennem det flade land - en stigning i terrænet! Og den er ikke engang særlig stor, men det betaler sig at tage den, for du belønnes med en herlig udsigt.

Er du ikke kun ude på at få en god cykeloplevelse, men har også lyst til at vide noget om grænselandet, er **Ladelund** med sin smukke bykerne, en seværdig kirke og masser af historie et besøg værd.

Ladelund kirke

Grøngård Slotsruin **S**

Emil Nolde's fødested **K**

BYLDERUP - BOV Burkal Kirke **S**

Schwarzberg Mose **N**

Landsbymuseum Ladelund **M**

KZ-mindested Ladelund **K**

Naturbad Ladelund **A**

St. Jyndevad Vandmølle **S**

Draisinentour (23 km) **A**

35 km

8 7

3 5

5,5

3 5,5

3 5

WC **T** **I** **A** **C** **N** **S** **K** **M** **P** **A**

LECK

Ladelund

Landsbymuseet (**Dorfmuseum Ladelund** Westerstrasse, åbent onsdage kl. 14-18, grupper efter aftale på telefon +49 4666 723) byder på udstillinger om landbrug, håndværk, husholdning og boformer og giver et godt indblik i områdets kulturhistorie. KZ-mindestedet (**KZ-Gedenk- und Begegnungsstätte**, Raiffeisenstr. 3, mandag lukket) har siden 1950 arbejdet for forsoning og fortæller i en permanent udstilling om de 2.000 fangers skæbne, som i 1944 blev interneret her i denne underafdeling af koncentrationslejren Neuengamme, og under usigeligt umenneskelige forhold måtte grave de 3-4 meter dybe panserværnsgrave ved Hitlers "Friesenwall".

I de seks uger, lejren bestod, omkom 300 fanger.

Landsbymuseum
Ladelund

KZ-mindestmærke,
Ladelund

Burkal kirke

Afstikker fra ruten (3,5 km)

Er man til gamle kirker, er Burkal Kirke i Saksborg (Saksborg, Burkal Kirkevej 2) virkelig et besøg værd. Den hvidkalkede kirke med blytaget stammer fra år 1025, og de meget smukke malerier i kirkeskibet – bl.a. i loftet – er dateret tilbage til 1622.

Skulle kirken være aflåst, kan man henvende sig hos kirketjeneren (telefon 7476 2110).

Vælger du afslapning frem for historie, kan du køle af i **Naturbadet** lige nord for **Ladelund** (på 'Stato'). Her er der både udspringstårn og bistro.

Naturbad Ladelund

Landsbyen **Rens** er et godt sted at holde et hvil. Her kan man slappe af og nyde Sønderåens forløb. Åen snor sig igennem landskabet og løber her parallelt med dens oprindelige forløb gennem en fisketrappe. Her møder man ofte folk, der sejler langs Sønderå i kano, for Rens er et rigtigt godt start- og pausested for kanoture. Her finder du også en gammel vandmølle, og cykler du videre ad national cykelrute 8 mod vest, følger du Sønderåen et stykke.

St. Jynde vad vandmølle

Afstikker fra ruten (2,5 km)

Ren idyl finder man ved **Store Jynde vad Mølle** (Julianehåbvej).

Jynde vad Mølle blev først opført i 1896, men den tidligere kongelige korn- og valsemølles historie kan spores helt tilbage til år 1230.

Dengang blev den drevet af munkene på Løgum Kloster, som anlagde mølledammen i 1357 og opdrættede fisk her, da de ikke spiste kød. De smukke omgivelser er i hvert fald en afstikker værd fra Grænserruten.

Mens du på denne del af ruten oplever dens eneste mærkbare stigning (og så er den endda langt fra alpine dimensioner) på strækningen mellem Ladelund og Frøselevjren, får cyklisterne på **Nordsø-Østersø-Ruten** ved **Bramstedtlund** fornøjelse af grusgravens indhug i istidens aflejringer. Her brydes den ellers så flade rute af op- og nedture.

Grusgrav ved Bramstedtlund

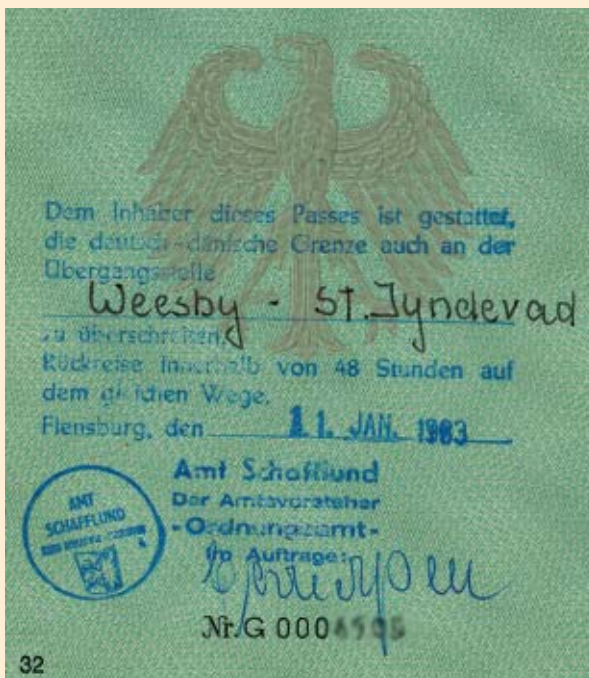

Bögelhuus, Weesby (se kort på side 18)

Ved **Bögelhuus** cykler du over en lille grænseovergang, der indtil 2001 var lukket for offentligheden. Beboere indenfor en radius på fem kilometer kunne dog – med behørig anmærkning i passet – allerede før Danmark tiltrådte Schengen-aftalen passere grænsen udenom den almindelige grænsekontrol. Også arbejdsheste kunne – med særligt pas, hvori højde, alder etc. var noteret – passere grænsen uden videre. Det samme gjaldt dog ikke for kreaturer, så det var noget mere besværligt, hvis de skulle over grænsen.

Engang i 1950'erne løb en af landmændene i Bögelhuus' køer væk. Den blev fundet igen på den danske side af grænsen, og den danske grænsegendarm indfangede koen og trak den tilbage til grænseovergangen, således at den uden større bureaukrati kunne komme hjem. Til gengæld kunne hans tyske kollega ikke bare sådan lige gå med til dette.

Skete der noget usædvanligt her i denne udørk, skulle det straks anmeldes til ens foresatte. Og det blev det. Så koen måtte i karantæne, og den tyske toldkommissær og en dansk

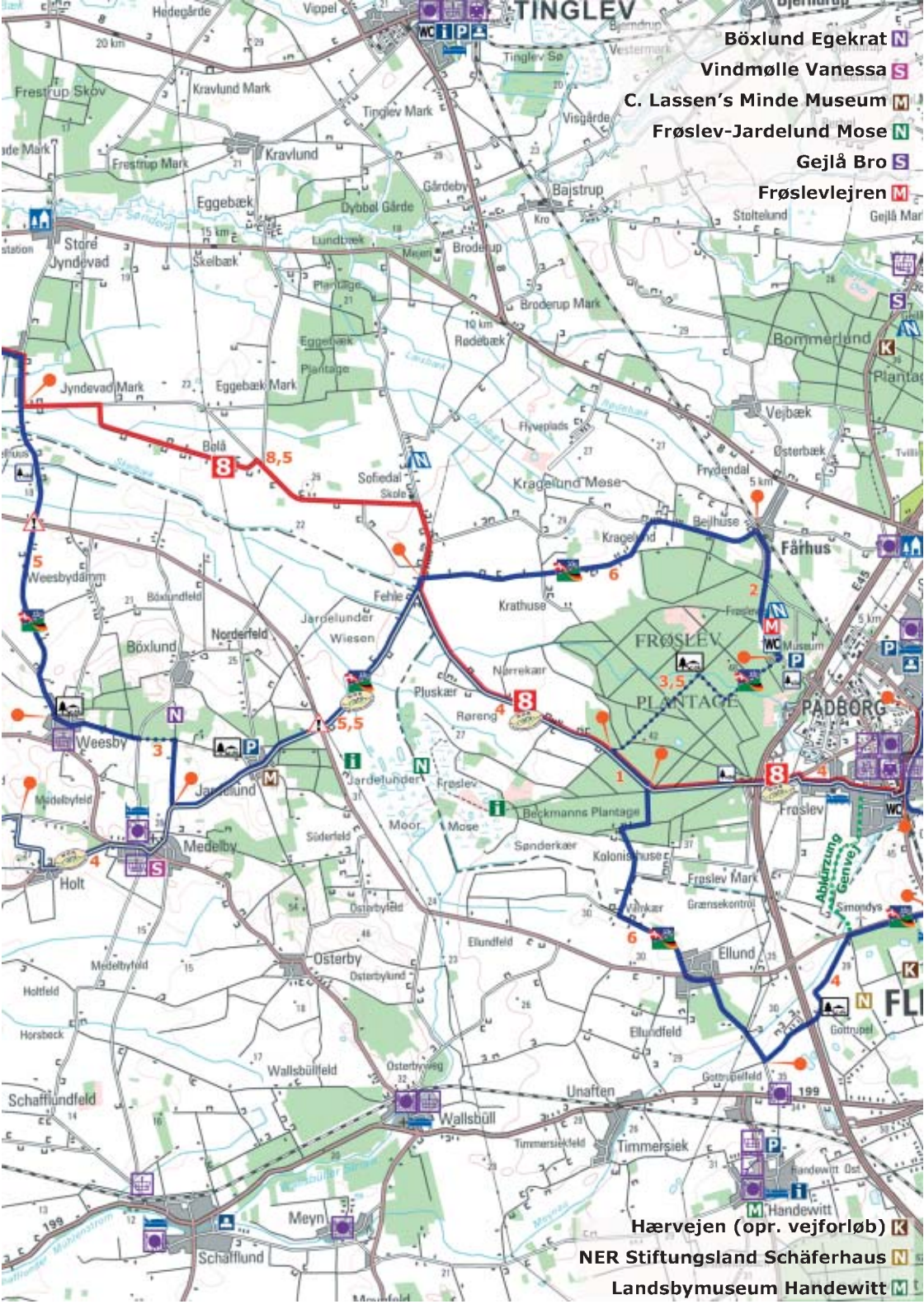
overtolder måtte ordne sagen. Resultatet blev, at bonden fik sin ko igen, og de tyske toldere fik et godt råd om aldrig igen at anmelde noget så banalt.

Særlig tilladelse i passet

På din tur ad Grænseruten gennem de vidtstrakte naturområder, har du måske lagt mærke til, at der på den tyske side af grænsen dukker ensartede rødstenshuse op. Nogle gange ensomt beliggende midt i landskabet (som ved Westrefeld) eller side om side langs hele gader i byer og landsbyer langs grænsen (f.eks. Zollstrasse i Süderlügum). Husene er tidligere tiders toldansattes tjenesteboliger, meget praktisk bygget i nærheden af grænsen, så tolderne også i fritiden kunne holde et vågent øje med den. De er bygget i 20'erne, og byggestilen kaldes "hjemstavnstil", mens deres både større og mindre pæne efterfølgere fra 30'erne er opført i den såkaldte "Klinker-Expressionismus"-stil. Die 33 gendarmhuse på den danske side af grænsen, som blev bygget i al hast efter grænsedragningen i 1920, tiltrækker sig ikke opmærksomhed, da de i nogen grad blev tilpasset den lokale byggestil.

En dansk gendarmbolig

TINGLEV

- Böxlund Egekrat **N**
- Vindmølle Vanessa **S**
- C. Lassen's Minde Museum **M**
- Frøslev-Jardelund Mose **N**
- Gejlå Bro **S**
- Frøslevlejren **M**

- Hærvejen (opr. vejforløb) **K**
- NER Stiftungslund Schäferhaus **N**
- Landsbymuseum Handewitt **M**

Weesby ↔ Padborg

Ved Bøxlund

Weesby, Medelby, Jardelund

Knap 300 meter nord for Grænseruten, mellem de idylliske landsbyer **Weesby** og **Jardelund**, ligger naturbeskyttelsesområdet Bøxlunder Eichenkratt. Her skal du cykle lidt opad bakke, men så bliver du også belønnet med et smukt syn: Til venstre ser du overraskende langt ned i dybet af den tidligere grusgrav, dernede på bunden mellem skovdækkede skråninger tiltrækkes dit blik næsten magnetisk af en sø. En rasteplass med naturinformation indbyder til et hvil, her langt fra resten af verdens ræs.

*I **Medelby**, som ligger ved **Nordsø-Østersø-Ruten** lige syd for Grænseruten, er der to spændende udflugtsmål; det ene er **St. Matthäus Kirke** (Norderfeldweg), bygget i det 12. århundrede, som byder på seværdige udsmykninger fra forskellige epoker, det andet er **hollændervindmøllen Vanessa** (Achter de Möhl), som stammer fra 1858, men som i dag er bygget om til bolig, og som kun ved specielle lejligheder – såsom udstillinger og koncerter – er åbne for publikum.*

Medelby kirke

Vindmølle Vanessa, Medelby

C. Lassens Minde Museum

I **Jardelund** kan kulturinteresserede cykelturister i landsbymuseet **Christian Lassen's Minde Museum** (Kupfermühlenweg 4, torsdage fra 9 til 12, eller efter aftale på telefon +49 4605 188759) få et autentisk indblik i landbolivet gennem de sidste 100 år. Det pudsige ved landsbymuseet er, at de udstillede genstande ikke er indsamlet fra forskellige hjem, men alle har tilhørt den sidste beboer i den gamle landsbykro. Alle hans ejendele – til dels nedarvet gennem generationer – står som dengang, det var i daglig gennem generationer – står som dengang, det var i daglig brug, og bliver således til et vidnesbyrd om tidligere tiders liv.

Naturinformation
Jardelund

Mellem skovområderne i **Jardelund** og **Frøslev** ligger det 527 ha store, grænseoverskridende **naturbeskyttelsesområde Frøslev-Jardelund Mose**. På begge sider af grænsen er området forsynet med **informationstavler**. På den tyske side er der desuden en 2,5 km lang oplevelsessti gennem mosen. Undervejs fortæller plancher om mosens planter og dyr, om dens

opståen og dens økologi. I området er der en naturinformation, som du kommer ud til, når du – på strækningen mellem grænseovergangen Fehle/Sofiedal og Jardelund - følger vejen, der er markeret med det lille cykelskilt "Nr. 4", mod øst.

Vil du ind til **den danske naturinformation**, skal du følge lokalrute 18, som ved Pluskær drejer af fra Nordsø-Østersø-Ruten og fører dig sydpå. Her er der også en vandresti, som fører dig frem til Frøslevskrinets findested. En obelisk af egetræ markerer stedet. Skrinet blev fundet under tørvegravning i 1872 og smuglet fra det dengang tyske Nordslesvig til Danmark. En kopi af det forgyldte relikvieskrin fra det 10. århundrede var Sønderjyllands folkegave til Kronprinsparrets bryllup.

Gejlå Bro

Afstikker fra ruten (6,5 km)

Har man interesse for historiske veje og broer, kan man lidt nord for Grænserruten vælge at følge cykelruten **Hærvejen**, som man krydser i Fårhus. Cykelruten følger den oprindelige hærvej, som var bronzealderens hovedfærdselsåre mellem Viborg og Wedel ved Elben. I Gejlå finder du **Gejlåbro** – en klassisk stenbro fra 1818.

Fårhus, Frøslev (se kort på side 22)

I **Sofiedal** står stadig mange af de gårde, som tyske kolonister fra Württemberg, Hessen og Pfalz byggede i 1761. Kolonisterne blev hentet herop af Kong Frederik V. for at de skulle opdyrke det øde og tyndt befolkede område. Oprindeligt var alt her kun hede og moseområder. Mod vest strakte der sig - dengang som nu - store hedeområder, som knap nok byder på kulturelle seværdigheder, men til gengæld kan give følelsen af "absolut ro". Her får du et autentisk indtryk af grænselandets afsondrethed.

*På din tur gennem **Frøslev Plantage** dukker der pludselig en rød indgangsportal op – og bagved den mange rødmalede barakker. Du er nået frem til symbolet på et mørkt kapitel i Grænselandets historie: Frøslevlejren. De fleste danskere har hørt om lejren og kender dens historie, mens tyskere ikke altid kender noget til lejren.*

*Grænseruten fører lige gennem **Frøslevlejren**, som i 1944 blev oprettet som fangelejr under det tyske sikkerhedspoliti i Danmarks kommando. Hele 12.000 fanger blev fra august 1944 og frem til befrielsen 5. maj 1945 sendt til Frøslevlejren. I modsætning til andre koncentrationslejre blev fangerne i denne lejr ikke udsat for systematisk vold, tortur, fornærelse og drab. Og dog – fra Frøslevlejren blev der også deporteret fanger til tyske koncentrationslejre. Efter befrielsen tjente lejren – nu under navnet Faarhuslejren - som fange- og straffelejr for folk, som samarbejdede med den tyske besættelsesmagt.*

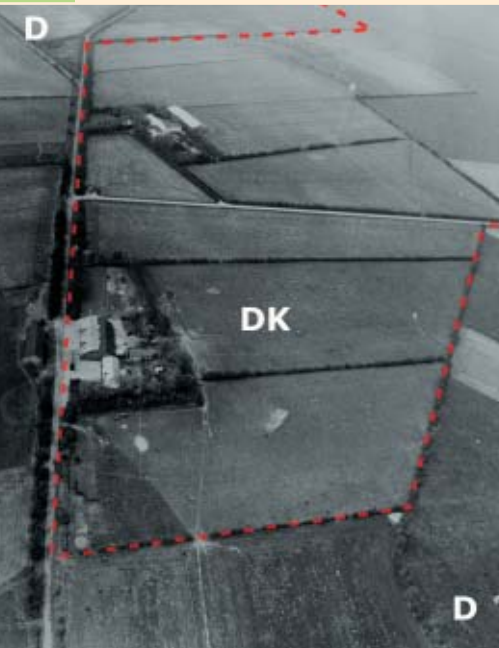

Frøslev Plantage

Frøslevlejren

Frøslevlejren huser i dag Frøslevlejrens Museum, som blev åbnet i 1969 og giver et skræmmende billede af forholdene i lejren. I nabobarakkerne finder du bl.a. Amnesty International's museum i Frøslevlejren, et FN-museum, Hjemmeværnets museum samt Skov- og Naturstyrelsens udstilling om Frøslev Plantage.

Grænseforløbet ved Vilmkær

Syd for Frøslev Plantage glider blikket over vide marker – og næsten uden at du mærker det, smutter du igen over grænsen. Denne gang ved **Vilmkær** og det eneste, der henleder opmærksomheden på, at du befinder dig på grænsen, er Told & Skats hvide postkasse. Grænsebevogtningen er for længst væk, den forsvandt da Danmark tiltrådte Schengen-aftalen den 25. marts 2001, og varetages i dag af politiets baglandspatrolje. Efter grænsedragningen i 1920 patruljerede gendammerne til fods langs grænsen. Først i 1955 blev grænsepatrijlen udstyret med motorcykler og senere med biler. Fra 1969 har grænselandet været systematisk overvåget, i de senere årtier sågar med kamera. Mens tysk politi brugte termografisk udstyr til natlig overvågning af de såkaldte "grønne grænseovergange", installerede dansk politi infrarødkameraer og bevægelsesmålere. Også ved Vilmkær. Den mest kontrollerede person ved Vilmkær var en landmand, som ved grænsedragningen 1920 søgte om og fik tilladelse til at ligge på den danske side af grænsen. Desværre for landmanden hørte vejen foran hans hus til Tyskland, og derfor måtte han, hver gang han forlod sin ejendom, over grænseovergangen. Da grænseovergangen ikke var forsynet med grænsebom, var den en yndet passage for smuglere. Dette tiltrak toldkontrollen, som kontrollerede alt og alle - også ved enhver lejlighed landmanden og alle som besøgte ham.

Afstikker fra ruten (2,5 km)

Kirken i **Handewitt** kan ses på lang afstand og ved siden af den, ligger **Landsbymuseet** (Dorfmuseum, Alter Kirchenweg 4, åbent 1. + 3. torsdag i måneden og efter aftale, tlf. +49 4608 970694). Museets udstillinger fortæller om husholdning og landbrug i og omkring Handewitt, ligesom de fortæller landsbyens historie.

Handewitt kirke

Padborg (se kort på side 22)

På Grænserutens rasteplads mellem **Handewitt** og **Harrislee** kan man i det tilstødende naturområde '**NER Stiftungsland Schäferhaus**' opleve områdets natur og arkæologi. Her er der masser af oplysninger om det 300 ha store naturbeskyttelsesområde, hvor du kan opleve gravhøje (i rekonstruktion) og lære noget om de sjældne planter og de ældgamle dyrearter, der findes her. Også her støder du på et stykke af den oprindelige Hærvej, som i det 17. århundrede blev brugt til at drive op imod 40.000 kreaturer mod syd.

*Forhistorisk dyr
i 'Stiftungsland'*

*Cykler du ad **Nordsø-Østersø-Ruten** gennem Frøslev, kan du ikke undgå at få et glimt af Padborgs speditonsfirmaers utallige lagerhaller. Følger du Grænseruten lægger du slet ikke mærke til, at du lige nu passerer i **Padborg** Nordeuropas største transport- og logistikcenter med sine 3.000 ansatte. Efter afstemningen i 1920 var Padborg tæt på at blive en del af Tyskland – faktisk blev grænsen først på et senere tidspunkt lagt syd om byen.*

I dag passerer 4.500 lastvogne dagligt gennem byen, der har forstået at udnytte nærheden til grænsen.

*Padborg
Transportcenter*

- M** Bov Museum
- S** Den Krumme Vej
- S** Rester af borgen Nygenhus
- N** Kruså Tunnelal
- S** Statuen over Folke Bernadotte
- Kobbermølle Museum
- Minigolf (Tysklands største)
- Phänomena
- Søfartsmuseum
- Museumsbjerg

Padborg ←

Grænsedragningen 1920 betød store forandringer for Niehuus. Landsbyen, der i dag hører til Harrislee kommune, mistede sin kirke. Frem til 1920 hørte Niehuus til Bov sogn og Bov Kirke, som borgerne kom til ad Kirkevejen, som gik gennem tunneldalen. Ved grænsedragningen fik Harrislee ikke mindre end syv grænseovergange. Harrislee har som Padborg forstået at udnytte beliggenheden tæt på grænsen, og allerede før Danmarks optagelse i EF i 1973, havde Harrislee tiltrukket skandinaviske virksomheder. Dermed var grundstenen til en rivende udvikling i industri, erhverv samt indbyggertal lagt.

Blik over dalen

**Byplan
på
side
33**

→ Flensburg

Bov, Niehuus

Lokalhistorisk Museum Bov

(Bovvej 2, Padborg, mandag lukket) har til huse i den stråttækte gård Oldemorstof, som stammer fra 1472 og dengang var herredsfogedens embedsbolig. Her kan man få en masse at vide om grænsen, grænsegardarnerne, livet ved grænsen og ikke mindst om Slaget ved Bov: Det var her det slesvig-holstenske bondeoprør (Treårskrigen) begyndte i 1848, og 10.000 danske soldater og 6.000 oprørere fra hertugdømmet kæmpede mod hinanden. Ved mindestenen i Bovs bymidte kan man stadig se, hvor kanonkuglerne ramte en havemur.

Bov Museum

Herfra forløber Nordsø-Østersø-Ruten nord for grænsen og uden store fysiske udfordringer, mens Grænserruten fører syd om **Niehuus** og gennem et temmelig bakket terræn. På Grænserruten kommer du mellem Bov og Kruså igennem **Kruså Tunneldal**, et levn fra istiden og absolut en naturoplevelse, der belønner anstrengelserne ved at nå derhen.

Kruså Tunneldal

Med et enkelt blik ned i tunneldalen får du en fornemmelse af den enorme kraft, som istidens smeltevand havde. Her på dette sted sluttede den op til en 3 km høj gletscher. Tunneldalen byder på en helt speciel naturoplevelse, evt. ad de mange vandrestier.

Navnet **Niehuus** henviser til **Borgen Nygenhus**, som engang lå her ved vejen, og som du stadig kan se rester af. Den blev i sin tid – 1345 – opført som toldbygning ved Hærvejen/Oksevejen til Flensburg, men blev ophævet i 1431, da Erik af Pommern tabte Flensburg til Holsten. **”Den krumme vej”**, endnu et stykke original Hærvej, som blev brolagt i det 17. århundrede.

Kruså, Kupfermühle,

I **Kruså** finder historieinteresserede symbolet på greve **Folke Bernadottes** indsats under krigen: **Statue** og en mindesten vidner om redningen af danske og norske KZ-fanger i april 1945. Der hvor statuen står i dag, ankom 200 hvide busser den 20. og 21. april med 4.000 danskere og nordmænd direkte fra koncentrationslejren Neuengamme. Bussernes ankomst var højdepunktet i bestræbelserne på at evakuere skandinaviske fanger fra koncentrationslejrene. Evakueringen blev indledt i december 1944. Ud over det danske Socialministerium og Udenrigsministerium var især Svensk Røde Kors' vicepræsident, greve Folke Bernadotte, aktiv i evakueringen, og Kruså og Padborg blev i den periode mellemstation for mere end 6.000 befriede på vej hjem.

Folke Bernadotte

I **Kupfermühle** fører Grænseruten tværs igennem et industrimuseum, der er den gamle kobbermølle, som Christian IV lod bygge i 1612. Tagene på mange af de danske kongeslotte blev dækket med kobberplader fra de tidligere "Kruså Kobber- og Messingværker".

I dag er der indrettet **museum** i den fredede **Kobbermølle** og de tilhørende arbejderboliger, hvor mange spændende effekter fortæller kobbermøllens historie (Zur Kupfermühle 14, tirsdage 14.30-17 og efter aftale. tlf. +49 461 7935).

Kobbermølle

Skomagerhus
grænseovergang

I **Wassersleben** kan du tage et smut ind til den idyllisk beliggende grænseovergang Skomagerhus. Her passerer grænsen via en lille træbro over Krusåen. Frem til 2001 kunne man kun passere grænsen lovligt om sommeren, og mange borgere i Flensburg benyttede grænseovergangen, når de ville spadserere i Kollund Skov, som indtil for få år siden tilhørte Flensburg by. Det gør den ikke længere, men den er dog stadig åben for offentligheden, og således benytter Flensburgs borgere stadig skoven flittigt til spadsereture – nu både sommer og vinter.

*Wassersleben er Nordsø-Østersø-Rutens østlige start- og slutsted. Efter en lille blund på stranden og en forfriskende svømmetur i Flensburg Fjord, kan du teste sine evner i minigolf på **Tysklands største minigolfbane**, som ligger her i et stort parkområde.*

Mellem **badestrandene i Wassersleben og Ostseebad** forløber Grænserruten langs Fjorden. Til den ene side præger skov og stejle kyster billedet, til den anden er der en herlig udsigt over det inderste af Flensburg Fjord, som indbyder til at holde pause og dagdrømme lidt. De mange sejlbåde fortæller om, at her befinder du dig midt i et af Østersøens smukkeste sejlsportsområder.

Flensburg

(se kort på side 33)

I **Flensburg** begynder og slutter Grænserruten på et meget smukt sted, som man slet ikke kan tage fejl af: Den indre havn ('Hafenspitze').

Flensburg er kendt af mange, og det er der flere årsager til: For tyskere er byen bekendt, fordi det er her Kraftfahrtbundesamt ("trafiksynder-registeret") ligger, mens danskerne kender byen som grænsehandelsby. I begge lande er Flensburg også kendt for sit herrehåndboldhold

SG-Flensburg-Handewitt, som spiller i Bundesligaen og som i Danmark kendes som danskerklubben. Også krydstogtarrangører har nu fundet ud af, at Flensburg Havn er et godt sted at lægge til kaj. Der er noget ganske særligt over byen.

Blik over Flensburg Fjord

Flensburg Havn

Toosbühlstraße

Flensburg

Besøger man byen for første gang, overraskes man af havnepanoramaet med de stejle kyststrækninger. Den maritime atmosfære og de mange historiske bygninger i den traditionsrige søhandelsby Flensburg, der så tidligt som 1284 fik købstadsrettigheder, præger også den indre bys indkøbsstrøg; bag de mange smukke facader dukker smukke købmandsgårde og gamle pakhuse op. Disse stammer til dels helt tilbage fra Vestindien-tiden, dengang Flensburgs handelsflåde talte næsten 300 skibe, som i slutningen af det 18. århundrede bragte rørsukker, tobak og rom som halvfabrikata fra Vestindien til Flensburg, hvor de blev videreforarbejdet.

Denne del af (rom-)byens historie kan du få mere at vide om i **Søfartsmuseet** ved Museumshavnen, hvor man også kan besøge museumsskibene.

Nørretorv

Søfartsmuseum

Museumshavnen

Nørreport

„Westindien-
speicher“

Højt over byen – på **Museumsberg** – troner bymuseet, som på et 3.000 kvadratmeter udstillingsareal giver et grundigt indblik i Flensburgs og landsdelen i Slesvigs kunst- og kulturhistorie i perioden fra det 13. til det 20. århundrede.

Ved Flensburgs seværdige vartegn, Nordertor (Nørreport) fra 1595, byder eksperimenteriet **Phänomena** på interaktiv oplevelse af naturvidenskabelige og tekniske fænomener – en rigtigt sjov oplevelse for alle sanser.

Oluf-Samson-Gang

Phänomena

Flensburg

Tager man turen til fods gennem de små gader og gyder ved Flensburg Havn (den afmærkede rundtur ”Kaptajnsturen” kan anbefales), oplever man kvarterenes danske charme. Ikke kun på grund af de mange hejste Dannebrogsgflag, eller de mange budstykke af det danske sprog, man hører.

Flensburg hørte immervæk – frem til 1864 – under den danske krone i 400 år, og borgerne levede efter danske love og regler. Også byens sø- og romhandels blomstringstid var båret frem af Danmarks neutralitet og af de dansk-vestindiske handelsforbindelser. Desuden importerede Flensburgs købmænd også varer til det danske marked.

Forbindelserne mod nord bevirkede, at der i byen opstod en loyal holdning til den danske stat og at borgerne forblev kongetro. Godt nok dominerede det tyske sprog Flensburg frem fra det 15. århundrede, men det så befolkningen ikke noget modsætningsforhold i. Først i det 19. århundrede vendte befolkningen sig mere mod Holsten og Tyskland.

Efter det danske nederlag i krigen 1864 blev den dansk-tyske grænse rykket mod nord, helt op til Kongedæen. Flensburg hørte nu til Preussen og fra 1871 til det tyske kejserrige. Ved folkeafstemningen om det nationale tilhørsforhold i 1920 stemte 75% af Flensburgs borgere for Tyskland. Det danske mindretal organiserede sig nu med et net af foreninger og institutioner, som efter 1945 blev endnu stærkere, fordi mange borgere pludseligt hellere ville være danske end tyske. I dag regner man med, at lidt mere end 20% af Flensburgs befolkning tilhører det danske mindretal, de har egne skoler, børnehaver, kirker, foreninger, et bibliotek, egen avis og meget mere. I dag lever mindretal og flertal i frugtbar og harmonisk sameksistens og bevarer samtidig det danske islæt, som giver Flensburg sit særpræg: Flensburg er byen med de to kulturer.

Duborg Skolen – Det Danske Gymnasium

Trafiktips

Grænseruten og Nordsø-Østersø-Ruten er grænseoverskridende cykelruter, og der er lige nogle særlige forhold, du bør være opmærksom på, når du cykler her.

Skiltning:

Danske og tyske vejvisere er forskellige: Ruterne er i begge lande markeret med ruternes eget logo og en cykel.

Men i Tyskland ser du logoerne ved alle knudepunkter, dog ikke på de mange små vejviserskilte undervejs på ruten. Her markerer en grøn cykel på hvid baggrund rutens retning. I Danmark er cykelruterne markeret med hvid cykel på blå bund. De to ruters logo dukker op i vejkanterne, når ruten ændrer retning. Derudover følger ruterne vejen – og der er ikke yderligere skiltning.

Trafikregler:

Der er stor forskel på reglerne ved venstresving. I Tyskland skal cyklisten køre ud på kørebanen og placere sig i højre side af venstresvingsbanen. I Danmark er det forbudt: Her skal du holde dig i højre side af kørebanen og køre over krydset og først, når den øvrige trafik har passeret, kan du svinge til venstre. Og det er dyrt at lave et tysk venstresving i Danmark, det koster 500 kroner i bøde. Det samme gælder defekte bremses, reflekser og lys.

Og HUSK passet!

Rejsetips

På cykel: Grænseruten og Nordsø-Østersø-Ruten er forbundet med en række cykelruter både nord og syd for grænsen, bl.a. Nordsø-ruten, Hærvejen, den tyske og den danske Østersø-rute. Dette giver ideelle kombinationsmuligheder for længere cykelture.

I bil: Ad motorvejen E45 mod Flensburg og landevej 11 mod Tønder kommer du til Grænselandet. Parkeringspladser er indtegnet på rutekortet, og der er i Padborg mulighed for langtidsparkering. Flere informationer fås på Kruså Turistbureau (telefon 7467 2171).

Med tog: Både nord og syd for grænsen er der forbindelse til cykelruterne fra følgende banegårde: Klanxbüll, Tønder, Süderlügum, Tinglev, Padborg, Flensburg-Weiche og Flensburg. Hvilke togforbindelser, der medtager cykler, oplyses på telefon +49 180/10 180 11 Nord-Ostsee-Bahn, +49 1805/151415 Deutsche Bahn og 7013 1415 DSB.

Regionalbusser i Danmark medtager i nogle tilfælde cykler, kontakt venligst Sydbus 7010 4410.

Forslag til rundture (nærmere oplysninger)

1. Tøndermarsken (33 km)

Rundtur gennem smukke landsbyer og marsklandet. **Fra Højer** følger du Grænserruten til Rodenäs, over Rudbøl til Møgeltønder. Efter Møgeltønder tager du lokalrute 88 over Gallehus tilbage til Højer.

2. Nolde-turen (30 km)

Rundtur gennem marsken med kulturoplevelse og skovetape.

Fra Tønder følges Grænserruten mod Aventoft. På vej mod Süderlügum drejes ad Nordsø-Østersø-Ruten. Her kommer du forbi Nolde-Museet. Fra Rosenkranz bringer Grænserruten dig gennem Noldes landskab tilbage til Tønder.

3. Det ukendte grænseland (31 km)

Idylliske små landsbyer, indlandsklitter, skovområder og lange strækninger langt fra civilisationen: Her oplever du det ukendte grænseland. **Fra Süderlügum** fører Grænserruten over Aventoft forbi Ubjerg til national cykelrute 8. Her cykler du mod øst, og i Lydersholm drejer du ind på Grænserruten mod vest og kommer tilbage til Süderlügum.

4. Kultur- og afslapningstur (25 km)

Besøg i KZ-mindstedet Ladelund, picknick i Schwarzberger Moor og afkøling i Naturbad Ladelund: Mere end bare en cykeltur. **Fra Ladelund** cykler du i retning mod Westre, hvor du tager Grænserruten forbi Schwarzberger Moor til Lydersholm. Her tager du national cykelrute 8, langs den idylliske Sønderå. I Rens drejer du igen ind på Grænserruten og følger den tilbage til Ladelund.

om etaperne findes i Grænserutebeskrivelsen på side 4 og 5)

5. Fred og ro-tur (31 km)

Frit udsyn så langt øjet rækker, små landsbyer og en usædvanlig stilhed: Her finder du ro. **Fra Medelby** går det mod nord først ad Nordsø-Østersø-Ruten, og senere ad Grænseruten til Weesby. Følg Grænseruten over Bögelhuus og Rens til Bramstedtlund. Herfra fører Nordsø-Østersø-Ruten dig tilbage til Medelby.

6. En tur i naturen (22 km)

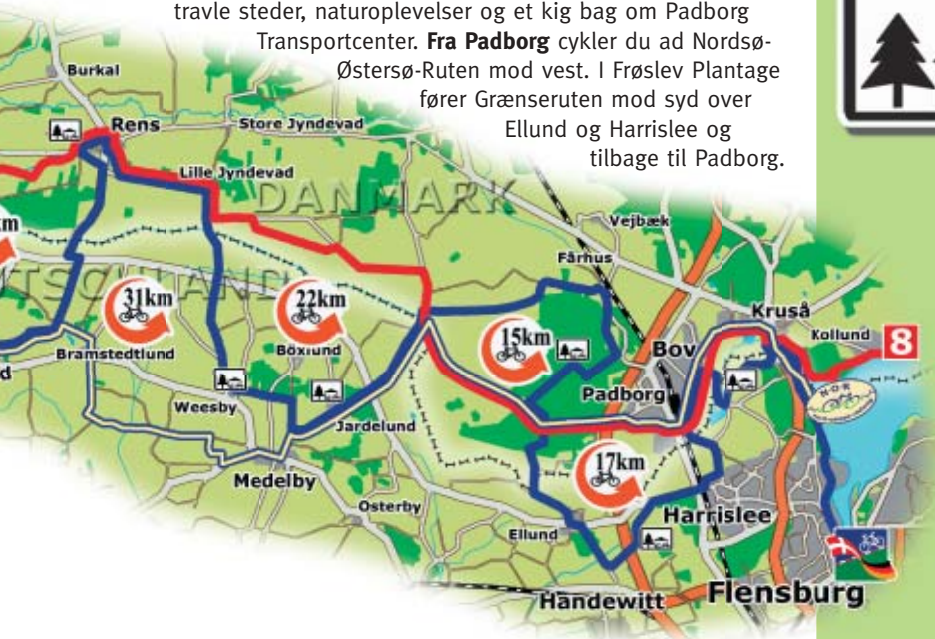
Spadseretur gennem mosen eller afstikker til idyllisk vandmølle gør denne rundtur til noget særligt. **Fra Jardelund** følger du Grænseruten mod vest. Afstikkere til Böxlunder Eichenkratt og til St. Jynde vad Mølle kan anbefales! Fra Bögelhuus følger du national cykelrute 8 mod øst til Sofiedal. Her tager du Grænseruten sydpå forbi det store moseområde til Jardelund.

7. Skov- og museumstur (15 km)

Denne tur kan med fordel indledes eller afsluttes med et besøg i museerne i Frøslevlejren. **Fra Frøslevlejren** fører Grænseruten mod nord gennem Frøslev Plantage og via Fårhus til Sofiedal. Her drejer du ind på Nordsø-Østersø-Ruten, som du følger mod øst til skovkanten efter Pluskær. Herfra følger du igen Grænseruten tilbage til Frøslevlejren.

8. Allround-oplevelsestur (17 km)

Denne rundtur byder på mark- og skovetaper, stille samt travle steder, naturoplevelser og et kig bag om Padborg Transportcenter. **Fra Padborg** cykler du ad Nordsø-Østersø-Ruten mod vest. I Frøslev Plantage fører Grænseruten mod syd over Ellund og Harrislee og tilbage til Padborg.

Grænserute-
rastepladser

Overnatningssteder

Højer og omegn (kun DK)

Hotel Emmerlev Klev, Emmerlev Klev 8, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 25 88

Motel Højer, Nørrevej 32, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 28 18

Rudbøl Grænsekro, Rudbølvej 36, 6280 Højer, Tlf. +45 74 73 82 58

Højkro, Højervej 3, Sdr. Sejerslev, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 23 20

Rudbøl Grænse Camping, Rudbølvej 36, 6200 Højer, Tlf. +45 74 73 82 88

Vadehavs-Camping, Emmerlev Klev 1, 6200 Højer, Tlf. +45 74 78 22 38

Daler-Camping, J. og N. Jensen Hvidstregvej 4, Daler, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 30 26

DANHOSTEL Rudbøl Vandrerhjem, Rudbølvej 19, 6280 Højer, Tlf. +45 74 73 82 98

Bondegårdsferie:

Hohenwarte, Siltoftvej 2, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 93 83

Boes & Lund, Højervej 21, V. Gammelby, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 90 18

Galgevejens Bondgårdsferie, Galgevej 4, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 29 78

Ferielejligheder og privat indkvartering:

Hemgårde, Sejerslevvej 36, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 90 74

Christel Hindrichsen, Tøndervej 1, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 23 51

Peter Christensen, Ved Gaden 5, Rudbøl, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 21 67

Nygård, Nylandsvej 13, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 20 82

Rodenäs og omegn (kun Tyskland)

Hotel Rickelsbüller Hof, Neudorf 8, 25924 Rodenäs, Tel: +49 4668 92010

Altes Pastorat, Ute Rolfs, Oldorf 15, Altes Pastorat, 25924 Rodenäs, Tel. +49 4664/1002

Gästehaus Seebüll (ved Nolde Museum), 25927 Neukirchen, Tel. +49 4664 264 Fax 440

Camping: Boy Boysen, Wiedingharder Neuer Koog 6, 25924 Klanxbüll, +49 4668 92000

Ferielejligheder og privat indkvartering:

K. Winkelmann, Markhäuser 10, 25924 Rodenäs, Tel. +49 4668 361

H. Isbrecht, Bahnhofstr. 48, 25924 Klanxbüll, Tel. +49 4668 592

Haus Boysen, Wiedingharder Neuer Koog 6, 25924 Klanxbüll, +49 4668 92000

Hesbüller Hof, Klanxbüller Str. 85, 25927 Neukirchen, Tel. +49 4664 503

Rentoft Krug, Wellumweg 32, 25924 Fr.-Wilh.-Lübke-Koog, Tel. +49 4668 395

M.Maahs, Klanxbüller Weg 21, 25924 Fr.-Wilh.-Lübke-Koog, Tel. +49 4668 309

Käthe Braun, Südwesthörner Str. 8, 25924 Emmelsbüll-Horsbüll, Tel. +49 4665 331

S. Möller, Rundwarfer Weg 3, 25924 Emmelsbüll-Horsbüll, Tel. +49 4665 494

I. Nossow, Ebbüllsiedlung 15, 25924 Emmelsbüll-Horsbüll, Tel. +49 4665 225

Charlottenhof, Osterklanxbüll 4, 25924 Klanxbüll, Tel. +49 4668 92100

Tønder og omegn (kun DK)

Hotel Tønderhus, Jomfrustien 1, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 22 22

Hostrups Hotel, Søndergade 30, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 21 29

Hotel Bowler Inn, Ribelandevej, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 00 11

Motel-Apartments, Vestergade 87, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 37 60

Schackenborg Slotskro, Slotsgaden 42, Møgeltønder, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 73 83 83

Tønder Vandrerhjem, Kogsgården, Sønderport 4, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 35 00

Tønder Campingplads, Holmevej 2a , 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 18 49
Møgeltønder Campingplads, Sdr. Strengvej 2, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 73 84 60

Ferielejligheder og privat indkvartering:

B. Steenholdt, Østergade 81, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 54 69
Hanne Frisk og Uwe Carstensen, Grænsevej 8, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 58 06
Ruth Christensen, Ludwig Andresensvej 1, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 08 77
Maria Jensen, Rosinfeltvej 112, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 55 09
Cornelius Michelsen, Viddingherredsgade 41 B, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 38 88
Carl Ernst Nissen, Søndergade 23, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 58 29
Ann-Sofie Hahn, Spikergade 2, 6270 Tønder, Tlf. +45 73 72 19 69 Mobil 22 54 92 52
Gerda & Henry Sørensen, Guldhornsvej 3, Gallehus, 6270 Tønder, Tlf. 74 73 83 15,
mobil + 45 28 21 39 82
Annette Olsen, Hostrupvej 33, Jejsing, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 73 41 96
Marie Mamsen, Strengvej 1, Møgeltønder, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 73 82 23
Christa & Markus Nissen, Flensborg Landevej 26, Jejsing, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 73 43 28

Bondegårdsferie og –camping:

H. Christensen, Grøngårdvej 30, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 73 45 62

Naturlejrpladser:

Karen og Børge Johnsen, Solvang, Lydersholmvej 1, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 73 42 62
Grøngård Mark, Helga Christensen, Grøngårdsvej 30, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 73 45 62

Süderlügum og omegn (kun Tyskland)

Landhotel Tetens Gasthof, Hauptstr.2, 25923 Süderlügum, Tel. +49 4663 1858-0
Gästehaus Wollesen, Osterstr., 25923 Süderlügum, Tel. +49 4663 876
Landhaus Smaga, Hauptstr. 20, 25923 Süderlügum, Tel. +49 4663 7430, 7547, 7548

Mange sommerhuse, ferielejligheder og private værelser i Süderlügum og omegn

Udlejning: Turistinformation Süderlügum, Tel. +49 4663 7555

Ladelund og omegn (kun Tyskland)

Ferielejligheder og privat indkvartering:

Gerda Nissen , Achtrup Str.1, 25926 Ladelund, Tel. +49 4666 300
Jenni und Heinrich Nissen, Dorfstr. 26, 25926 Ladelund, Tel. +49 4666 1263
Karl-Hans Boysen, Drosseleck 6, 25926 Ladelund, Tel. +49 4666 819
Peter Martin Christiansen, Zum Mooracker 6, 25926 Ladelund, Tel. +49 4666 294
Familie Hansen, Stato 6, 25926 Ladelund, Tel. +49 4666 851
Helga und Hermann Markussen, Beckhuuser Weg 2, 25926 Ladelund, Tel. +49 4666 834
A.Richardsen, Mühlenhoch 31, 25926 Ladelund, Tel. +49 4666 336
A. Köpp, Westertoft 32, 25917 Achtrup, Tel. +49 4662 35 47
U. Nissen, Dorfstr. 5, 25926 Karlum, Tel. +49 4666 278
Pension Landhaus Westerwick, Schruplund 12, 25917 Achtrup, Tel. +49 662 70692

Camping ved „Naturbad Ladelund“ (kun telte), Stato, 25926 Ladelund, Tel. +49 4666 295
Camping Leck, Karlsmark 1, D-25917 Leck, Tel. +49 4662 1850 (ca. 13 km fra Ladelund!)
Heuherberge Hedwigsruh, Hedwigsruh 6, 25917 Stadum, Tel. +49 4662 70531
(ca. 13 km fra Ladelund!)

Tinglev og omegn (kun DK)

Hansens Gæstgivergaard, Hovedgaden 108, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 41 46
Saksborg Kro, Burkal Kirkevej 1, 6372 Bylderup-Bov, Tlf. +45 74 76 21 40

Kristianshåb Autocamperpark, Kristianshåbvej 5, 6372 Bylderup-Bov, Tlf. +45 74 76 16 16
Terkelsbøl Lystfiskeri & Camping, Terkelsbøl Bygade 50, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 23 71
Uge Lystfiskeri Hytter og Camping, Åbenråvej 95, Uge, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 44 98

Ferielejligheder og privat indkvartering:

Kathe Feldsted, Grønnevej 39, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 24 55
Jane & Jürgen Lorenzen, Vrågårdvej 10, Burkal, 6372 Bylderup Bov, Tlf. +45 74 76 22 99
Jutta Boysen, Bredevadvej 5, 6372 Bylderup-Bov, Tlf. +45 74 64 72 15
Birte Johnsen, Håndværkersvinget 1, 6360 Tinglev, Tlf.: 74 64 22 72
Cathrine Clemmesen, Terkelsbøl Bygade 34, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 22 26
Hugo Schmidt, Julianehåbvej 19, Kravlund Mark, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 31 86
Lillian & Helmuth Machmüller, Åbenråvej 150, Uge, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 24 59
"Claudine", Todsøl Nørremark 15, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 46 86
Ingrid & Henning Schrøder, Zeppelinvej 7, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 47 34
Bondegårdsferie: Ida og Bent Christensen, Terkelsbøl Bygade 7b, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 64 35 14

Vandrehjem: Jynde vadhus, Julianehåbvej 70, Store Jynde vad, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 76 26 01

Naturlejrpladser:

Slogs Herreds Spejderhus, (naturplads) Ålykke 200, 6372 Bylderup Bov, Tlf. +45 74 76 26 59/73 34 36 16
Kærredig, (teltplads)Hovmosevej 9, Rens Mark, 6372 Bylderup Bov, Tlf. +45 74 64 81 82
Shelterplads ved Ravsted, Havstedvej 18, Ravsted, 6372 Bylderup-Bov, Tlf. +45 74 64 74 79
Havsted Søndergård, (teltplads) Havstedvej 64, 6372 Bylderup-Bov, Tlf. +45 74 64 79 79
Sofiedal ved Tinglev, (teltplads) Løngård, Sofiedalvej 33, 6360 Tinglev, Tlf. +45 74 67 60 87

Medelby og omegn (kun Tyskland)

Hotel-Restaurant UTSPANN, Hauptstraße 47, 24980 Schafflund Telefon: +49 4639 95050
Lorenzens Gasthof, Hauptstr. 37, 24994 Medelby, Tel: +49 4605 363
Hotel & Gaststätte Bussmann, Hauptstr. 23, 24980 Wallsbüll, Tel. +49 4639 246

Ferielejligheder og privat indkvartering:

Hans Joachim Hansen (privat), Hauptstrasse 1, 24994 Böxlund, Tel. +49 4605 444
Rosi Carstens (privat), Alte Dorfstr. 4, 24994 Jardelund, Tel. +49 4605 287 Fax 941

Handewitt og omegn (kun Tyskland)

Hotel Gasthof Handewitt, Osterstraße 2, 24983 Handewitt, Tel. +49 4608 971 68 00
Hotel Schäferhaus, Lecker Chaussee 130, 24941 Flensburg Tel. +49 461 91994

Ferielejligheder og privat indkvartering:

Ilse Andresen, Osterstr. 12, 24983 Handewitt, Tel. +49 4608 6193
Ursula Asmussen, Handewitt-Busch 16, 24983 Handewitt, Tel. +49 4608 482
Hilde Büchert, Am Winkel 15, 24983 Ellund, Tel. +49 4608 1283
Heike Jahnke, Zur Anhöhe 71, 24983 Handewitt, Tel. +49 4608 6519
Gisela Lorenzen, An der Au 8, 24983 Timmersiek, Tel. +49 4608 469
Monika Meyer, An der Au 17, 24983 Timmersiek, Tel. +49 4608 426
Matthias Sommer, Schulstr. 5, 24983 Handewitt, Tel. +49 4608 6622

Bov, Padborg, Kruså og omegn (kun DK)

Bov Kro, Hærvejen 25, Bov, 6330 Padborg, Tlf. +45 74 67 13 32
Hotel Fakkeltaarden, Fjordvejen 44, Kollund, 6340 Kruså, Tlf. +45 73 67 83 00
Frøslev Kro, Vestergade 3, Frøslev, 6330 Padborg, Tlf. +45 74 67 32 04
Herregårdshotellet Krusågård, Flensborgvej 13, 6340 Kruså, Tlf. +45 74 67 56 00
Hotel Sønderhav "Fjordens Perle", Fjordvejen 69, Sønderhav, 6340 Kruså, Tlf. +45 74 67 8891
Holbøl Landbohjem, Storegade 14, Holbøl, 6340 Kruså, Tlf. +45 74 60 81 83

DANHOSTEL Padborg Vandrerhjem, Lyren 6, 6330 Padborg, Tlf. +45 7467 0003
Bed & Breakfast, M. & H. Johannsen, Hesteløkken 9, Øster Gejl,
6340 Kruså, Tlf. +45 74 67 35 91,

FDM Camping Kollund, Fjordvejen 29A, Kollund, 6340 Kruså
Tlf. +45 74 67 85 15
Kruså Camping, Åbenråvej 7, 6340 Kruså,
Tlf. +45 74 67 12 06
Frigård Camping, Kummelefort 14, Kollund,
6340 Kruså, Tlf. +45 74 67 88 30

Mange sommerhuse, ferielejligheder og private værelser i Fårhus, Kragelund, Smedeby, Kruså, Kobbermølle osv.

Udlejning:
Kruså Turistbureau,
Tlf. +45 74 67 21 71,
www.visitkrusaa.dk

Naturlejrpladser:

Skovplads v. Gejlå Bro, Bommerlund Plantage, Aabenraa Statsskovdist., Tlf. +45 74 62 31 82

Skovplads ved Frøslevlejren, Aabenraa Statsskovdistrikt, Tlf. +45 74 62 31 82

Frøslev Polde Naturskole (teltplads), Lejrvejen 99, 6330 Padborg, Tlf. +45 74 67 67 90

Skovpladsen Rævejerg, Kollund NØ, Gråsten Statsskovdist., Tlf. +45 74 65 14 64

Skovplads ved Kirkebjerg, nord for Kruså, Gråsten Statsskovdist., Tlf. +45 74 65 14 64

Skovplads i Rode Skov, øst for Holbøl, Gråsten Statsskovdist., Tlf. +45 74 65 14 64

Harrislee og omegn (kun Tyskland)

Hotel des Nordens, Alte Zollstrasse 44, 24955 Harrislee, Tel. +49 461 7020

Hotel Wassersleben, Wassersleben 4, 24955 Harrislee, Tel. +49 461 77420

Grenz-Motel Harrislee, Am Oxer 19, 24955 Harrislee, Tel. +49 461 99 57 566

Hotel Nordkreuz, Süderstr. 12, 24955 Harrislee, Tel. +49 461 77400

Flensburg og omegn (kun Tyskland)

Mercure Hotel, Norderhofenden 6-9, 24937 Flensburg, Tel.+49 461 84110

Central-Hotel, Neumarkt 1, 24937 Flensburg, Tel.: +49 461 86000

Etap-Hotel, Süderhofenden 4, 24937 Flensburg, Tel. +49 461 480 8920

Hotel am Rathaus,Rote Str. 32, 24937 Flensburg, Tel.+49 461 17333

Hotel „Am Wasserturm“, Blasberg 13, 24943 Flensburg, Tel. +49 461 315 060-0

Hotel Berlin, Schleswiger Str. 10, 24941 Flensburg, Tel. +49 461 144340

Hotel Flensburger Hof, Süderhofenden 38, 24937 Flensburg, Tel. +49 461 141 990

Hotel Fruerlund, Glücksburger Str. 174, 24943 Flensburg, Tel. +49 461 150800

Hotel Garni Landhaus Eric, Glücksburger Str. 177, 24943 Flensburg, Tel. +49 461 64895

Hotel Handwerkerhaus, Augustastraße 2, 24937 Flensburg, Tel. +49 461 144 800

Hotel Prodomo, Wilhelmstr. 1, 24937 Flensburg, Tel. +49 461 8608-0

Hotel St.Johannis, Auguststr. 8, 24947 Flensburg, Tel. +49 461 23592

Hotel Schäferhaus, Lecker Chaussee 130, 24941 Flensburg Tel. +49 461 91994

Dittmers Gasthof, Neumarkt 3, 24937 Flensburg, Tel. +49 461 24052

Gästehaus Seewarte, Mürwiker Str. 164, 24937 Flensburg, Tel. +49 461 35025

Bed & Breakfast, Husumer Str. 5, 24937 Flensburg, Tel. +49 461 505 1733

Vandrehjem, Fichtestr. 16, 24943 Flensburg, Tel. +49 461 37 742

Campingplatz Jarplund, An der B76, 24941 Jarplund-Weding, Tel. +49 461 979024

Service & Info

Cykelservice/-udlejning DK:

Højer Turistkontor, Møllegade 12, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 29 93

ToP Cykler I/S, Jernbanegade 1 C, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 18 81

CK Cykeludlejning Kruså, Tøndervej 3, 6340 Kruså, Tlf. + 45 73 67 31 12

Center Cykler, Tværgade 5 B, 6330 Padborg, Tlf. +45 74 67 08 85

Cykelservice/-udlejning Tyskland:

Infozentrum Wiedingharde, Toft 1, 25924 Klanxbüll, Tel. +49 4668 313

Wollesen Fahrräder, Dorfstr. 19, 25927 Aventoft, Tel. + 49 4664 249

Schmiede Handewitt, Petersilienstrasse 6, 24983 Handewitt, Tel. +49 4608 6634

RÄDERwerft, Pattburger Bogen 21, 24955 Harrislee, Tel. +49 461 5 05 22 55

Fahrrad Petersen, Hafermarkt 19, 24943 Flensburg, Tel. +49 461 141310

BIKE-MOBIL, Tel/Fax: +49 461 840 55 96, Mobil: +49 172-153 93 26

Turistbureauer Tyskland:

Wiedingharde: Toft 1, 25924 Klanxbüll, Tel. +49 46 68 313

Süderlügum: Bahnhofstr. 2, 25923 Süderlügum, Tel. +49 46 63 75 55

Leck: Postfach 1148, 25911 Leck, Tel. +49 46 62 81 70

Flensburg: Am ZOB, 24937 Flensburg, Tel. +49 461-9 09 09 20

Handewitt: Osterstrasse 12, 24983 Handewitt, Tel. +49 4608 6193

Gebietsgemeinschaft Grünes Binnenland, Stapelholmer Weg 13, 24963 Tarp,

Tel: +49 4638 89 84 04, info@tourismus-nord.de (pakkerejser på Grænseruten)

Turistbureauer DK:

Højer Turistbureau, Møllegade 12, 6280 Højer, Tlf. +45 74 78 29 93

Tønder Turistbureau, Torvet 1, 6270 Tønder, Tlf. +45 74 72 12 20

Tinglev Turistinformation, Tinglev Midt 2, 6360 Tinglev, Tlf. +45 73 34 36 45

Kruså Turistbureau, Flensborgvej 11, 6340 Kruså, Tlf. +45 74 67 21 71

(er behjælpelig med overnatningssteder langs ruten)

Yderligere informationer finder du på:

www.graenseruten.dk www.nord-ostsee-radweg.com